

40. *Trauna*. Ime pojasnjeno kot Trnovo, vendar z vprašajem. Zelo verjetno se omenja Potravno (lahko tudi Podravne ali Natravno) v bližini Kanala ob Soči.

41. *Tresnica in Sclauons*. Ime pojasnjeno kot Drežnica v Brdih. Zelo verjetno se omenja Drežnica na Tolminskem.

42. Kot zaključno opombo naj bo dovoljeno zapisati, da *Gorico* poznamo le pod tem imenom in ne kot Staro Gorico. *Pevma* ni del Gorice, marveč samostojno naselje v občini Gorica. *Jesenica* pri Cerknem se piše v edninski obliki. *Plave* se nahajajo v dolini reke Soče in ne v Brdih. *Gabrovce* v občini Zgonik (Italija) ima uradno italijansko obliko kot *Gabrovizza San Primo*. *Koludrovici* (občina Zgonik) se po italijansko pravi *Colludrozza*.

Branko Marušič

Ignacij Voje, *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. 271 strani.

Turški vpadi, obramba proti njim in posledice vpadov so bili ena izmed velikih tem slovenskega zgodovinsopisja. Tudi prof. Voje je večkrat posegel v to problematiko. Pritegovala so ga zlasti tista vprašanja iz »turške« problematike, ki v slovenskem zgodovinsopisju niso bila ali pa so bila slabše obdelana (prim. V. Simoniti, Prof. dr. Ignacij Voje praznuje sedemdesetletnico, ZČ 50, 1996/1, str. 5 sl.). Nova spoznanja pa je strnil v knjigi *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, plod dolgoletnega preučevanja, ki je izšla v letu njegove sedemdesetletnice.

Avtor je v knjigi po eni strani povezal rezultate starejšega zgodovinsopisja ter lastna spoznanja, po drugi strani pa je vanjo vključil doslej manj znane segmente posledic turških vpadov, ki se jim pripisuje pomen dejavnika pri utrjevanju zavesti ljudi o pripadnosti deželi in rodnemu kraju ter z močno povezovalno vlogo pri združevanju prebivalstva slovenskih dežel. Besedilo prikazuje večstoletno s turškimi vpadi povezano dogajanje nekoliko drugače in z drugimi poudarki kakor avtorji pred njim. Vsebinsko težišče knjige je namreč na posledicah turških vpadov, kako jih je prebivalstvo slovenskih dežel občutilo, kako se je nanje odzivalo, kako je prenašalo grozote uničevanja.

S strnjanim opisom političnega, gospodarskega in družabnega razvoja je prof. Voje nakazal osnovne črte razmer, v katerih so bile slovenske dežele žrtve turških navalov. Še posebej je poudaril odnos družbenih slojev do obrambe pred njimi. V skrbno koncipiranem poglavju o kronologiji vpadov (1408–1426, 1469–1483, 1483–1520, 1522–1559, vpadi v Prekmurju v 17. stoletju), ki je zavoljo boljšega razumevanja posledic ni mogel izpustiti, je povezal s splošno oceno turške osvajalne politike in analiziral tako posamezna obdobja vpadov kakor tudi vsak posamezni pohod glede na neposredne posledice za prizadeto območje in prebivalstvo. Z opisom napadov je z njimi smiselno povezal dobro organizirano turško vojnisko službo in vpadne poti turških čet, po drugi strani pa vse oblike obrambnih naporov proti njim do uveljavitve Vojne krajine (fevdalna in najemniška vojska, »črna vojska«, obveščevalna služba, »turški glasi« in mreža gmadnih točk. Vzporedno s tem so nanizana tudi vsa poglavitna turška grozodejstva, ki so stoletja ostala v spominu ljudi: plenjenje, požiganje, ubijanje in množično odvajanje ljudi v suženjstvo.

V drugem, osrednjem delu knjige, ki zavzema skoraj dve tretjini besedila, so v ospredju posledice turških vpadov. Med vrsto poglavij, ki govorijo o tem, se avtor ni mogel izogniti Celjskim grofom, njihovi rasti po bitki pri Nikopolju, v kateri je sodeloval grof Herman II. in bil med rešitelji kralja Sigismunda, ter njihovim posegom v balkanski prostor v času prodiranja Turkov v Evropo. Prav tako pa se ni izognil vpetosti teh razmer v slovensko reformacijo, saj so iz tega izšla pričakovanja, da se bodo s spreobrnitvijo Turkov končali njihovi napadi.

V ospredju je seveda prikaz obrambnih naporov, načinov obrambe slovenskih dežel in njihovega prebivalstva, med drugim tudi utrjevanja mest na slovenskih tleh. Prva faza prezidav, preurejanj in utrjevanja srednjeveških mestnih obzidij začanja že sredi 15. stoletja. V zvezi s tem se v 70. letih obda z obzidjem tudi nekaj v mesto povzdignjenih trgov na Slovenskem. Vrhunec doseže gradnja obrambnih objektov okoli mest po porazu pri Mohaču in sledečem približevanju Turkov mejam habsburških dednih dežel. Pri tem so v velikem številu sodelovali italijanski arhitekti in graditelji. Posebej je poudarjena obramba podložnih kmetov, v glavnem prepuščenih v teh naporih samim sebi, prikazana njihova iznajdljivost, vztrajnost in junaštvo v skrbi za domačije, premoženje in življenje. Slike teh naporov dopolnjuje prikaz množične gradnje cerkva in taborov, posejanih po slovenskem ozemlju, kjer je vaško prebivalstvo našlo tolažbo in zaščito pred sovražnikom.

Ni izpuščena skrb za sicer redke odkupe v bojih zajetih ujetnikov, med njimi zlasti plemičev, vojaških poveljnikov in v suženjstvo odpeljanih ljudi. Petina v suženjstvo odpeljanih ljudi je pripadla sultanu, druge so pridržali vojaški poveljniki, ki so jih zajeli, in lokalni oblastniki. Uporabljali so jih kot delovno silo na posestvih ali pa so jih prodali na suženjskih sejmih. Bogate ujetnike, plemiče in meščanske trgovce, so za visoke odkupnine osvobajali, preprosti ljudje so le redko imeli to srečo. Posredniško vlogo pri teh poslih so

pogosto imeli Dubrovčani. Podobna je bila usoda turških ujetnikov, večinoma pomuslimanjenih martolozov slovskega rodu, ki so jih pozneje, v 16. in 17. stoletju, plemiški poveljniki v Vojni krajini uporabljali za delo na svojih posestvih, jih katoličani pa tudi kot sužnje prodajali v Italijo, kjer je suženjstvo, zlasti na jugu, še vedno obstajalo.

V turškem obdobju je od začetka 15. stoletja prihajalo do močnih migracijskih tokov na Balkanu, ki so zajeli od Turkov zasedene dežele in segli tudi na takratno habsburško in beneško ozemlje ter v Italijo, kamor so se zlasti v 15. in 16. stoletju Slovani množično preseljevali. Segli so tudi na slovska tla (npr. Žumberak, Dravsko polje, okolica Brežic, Istra itd.). Vendar naselitev uskokov ni pomenila izgubo etničnega ozemlja, ker so se asimilirali in niso zapustili večjih sledi.

V zadnjem poglavju je avtor posegel na do današnjih dni ohranjeno ljudsko izročilo in tradicijo ter na druge ostanke tega obdobja, vezanih na turške vpade. Iz njih spoznavamo atmosfero časa in razpoloženje ljudi, sodobnikov turškega divjanja po slovskih deželah. Na osnovi doslej znanega oz. zabeleženega gradiva je ustno izročilo obravnavalo v petih vsebinsko zaokroženih sklopih, ki bi mogli biti nekaka podlaga za vsebinsko delitev te obsežne, raznolike in tudi še ne v celoti znane materije. Izročilo o Turkih kljub večstoletni odmaknjenosti deloma še vedno živi, vprašanje pa je, kako dolgo se bo še ohranilo. Knjigi je dodana tudi »turcica« v Sloveniji, ki jo hranita Arhiv Republike Slovenije in Mestni arhiv v Škofji Loki; gre za 16 dokumentov, ki jih je avtor opisal in objavil njihove regeste. Delo zaključujejo zelo obsežen povzetek v nemščini ter osebno, krajevno in stvarno kazalo.

Knjiga vsebuje toliko novih podatkov in vsebinskih poudarkov, da jo je šteti med pomembne prispevke zgodovinskega proučevanja turškega obdobja na slovskih tleh. Avtorju zanj ob njegovi sedemdesetletnici ponovno iskreno čestitamo.

Ferdo Gestrin

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien. I. zvezek. Ed. Vincenc Rajšp, transl. Majda Ficko. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1995. 345 strani, 19 zvd.

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Arhiv Republike Slovenije sta začela izdajati dragoceno publikacijo o prostorski predstavi Slovenije izpred 200 let. Gre za vojaški opis avstrijskih dežel, ki ga hranijo v Vojnem arhivu (Kriegsarchiv) na Dunaju. Nastal je v času vladavine cesarja Jožefa II. Na to delo je postala pozorna pred leti takratna direktorica ARS dr. Ema Umek, ki je dala pobudo za izdajo tega gradiva. Zamisel sedaj uresničuje dr. Vincenc Rajšp višji znanstveni sodelavec Zgodovinskega inštituta »Milka Kosa« na ZRC SAZU. V realizacijo projekta je vključil večje število arhivarjev.

Kako je nastalo to gradivo? V času sedemletne vojne (1756–1763), prvem oboroženem spopadu evropskih sil, do katere je prišlo zaradi nerešenih spornih vprašanj med Avstrijo in Prusijo, se je znova različno pokazalo, kakšno operativno vrednost ima pri vodenju vojne zanesljivo in točno kartografsko gradivo. Po miru v Hubertusburgu (februarja 1763) je Avstrija dokončno izgubila Šlezijo. Šef generalštaba grof Moritz Lacy je zanemarjanje vojaške kartografije označil kot bistveno za izgubljeno vojno. Na njegov predlog (izdal je posebno spomenico) je cesarica Marija Terezija še istega leta ukazala izdelati zemljevide in popis celotnega cesarstva. Za izvedbo projekta je bil določen generalštab. V štiriindvajsetih letih, od 1763 do 1787, so izbrani oficirji, med katerimi so bili tudi mnogi inženirji, mapirali celotni habsburški deželni teritorij, od Nizozemske do Železnih vrat ob Donavi. Izjemi sta bili le Tirolska in Predarlška, za kateri so obstajale že odlične karte Petra Anicha in Blasiusa Hueberja. Jožefu II. je leta 1765 njegova mati poverila vodstvo vojaških zadev, zato je imel odločilen vpliv na uspeh mapiranja. Čeprav so se izvajalci mapiranja zgledovali po Carti de France, so se vseeno odpovedali izdelavi triangulacijske mreže za celotno državno področje. Mapiranje je bilo izvedeno za vsako deželo po različnih metodah, odvisno od razpoložljivih predlog. Kljub temu nudi delo avstrijskih inženirjev in zemljemercev odgovarjajočo podobo terena in prikaz resničnih razmer in mnogo bolj odgovarjajočo sliko, kot podobna merjenja v drugih deželah. Za vsako od 4685 sekcij, na katere je bilo razdeljeno avstrijsko državno ozemlje, sta bili izdelana original in kopija v velikosti 64 x 42 cm in v merilu 1 : 28.800. Mojrsko izdelane barvne karte prikazujejo celotno takratno kartografsko znanje. Kot dopolnilo h kartam so k vsaki sekciji dodali zvezke z vsemi podatki, ki na karti niso bili zadostno prikazani.

Več tisoč ročno izdelanih listov jožefinskih deželnih merenj (Josephinische Landesaufnahme) je bilo strogo varovana državna tajna, zato niso postali komercialno blago. Teh kart niso prenesli v bakrorez, jih razmnoževali in jih prodajali, kot se je to dogajalo s podobnim gradivom drugod. Ostali so unikati. Kljub manjkajoči triangulacijski podlagi to delo daleč prekaša po obsegu vsa druga deželna merjenja 18. stoletja. Zaradi tajnosti ni bilo deležno priznanja sočasne evropske kartografije. Ta kartografski podvig je ostal neznan zunaj vojaškega kroga in ni vplival na zasebno kartografijo in znanost. S tem prvim državnim kartiranjem, ki